הרצאתו של פרופ׳ מנחם אלון — ״למהותן של תקנות הקהל ומשמעותן לחברה הקיבוצית״ — אשר צויינה במאמרו של משה אונא, ראויה לתשומת לב במיוחדת בשל ענינה הרב לנושא הנידון. לצערנו, לא יכולנו לשבץ בקובץ זה את ההרצאה (אשר פורסמה בחוברת ״חוק ומשפט והחברה הקיבוצית״ — פרטי כל מימי העיון שנערכו בקב׳ בארות יצחק, כה—כו תשרי תשכ״ד — בהוצאת הקבה״ד, סיון תשכ״ד) בשל היקפה הגדול וריבוי הנושאים שנידונו בה. יחד עם זאת, מצאנו לנכון להביא כאן במלואם את דברי הסיום של פרופ׳ אלון, העוסקים במישרין בהשלכותיהן של ״תקנות הקהל״ לחברה הקיבוצית.

המערכת

פרופ׳ מנחם אלון

תקנות הקהל ומשמעותן לחברה הקיבוצית

כפי שכבר עמדתי על כך בתחילת הדברים, נדמה לי, כי באינסטיטוט גדול זה של תקנות הקהל במשפט העברי, יש משום **אמצעי** ומשום **רעיון** שהקרקע הטבעית להמשך קיומם ופיתוחם היא בקיבוץ הדתי. אמצעי על שום מה? על שום שבאמצעות תקנות הקהל ניתן להסדיר, במסגרת הרחבה של ההלכה כל אותן בעיות משפטיות מיוחדות הנובעות ממגמותיה החברתיות והכלכליות המיוחדות של הקבוצה הדתית. לכלל רעיון זה של השתתת המבנה המשפטי־הלכתי של הקבוצה על עקרון תקנות הקהל, באתי מתוך דיון עם כמה חברים בהצעות להסדר שאלות הרכוש בקבוצה, הצעות הדנות בבעיות עקרוניות — הן מבחינת מקומם במשפט העברי והן מבחינת מקומם בהשקפת עולמם של חברי הקיבוץ — כגון סוגי הרכוש, הבעלות על הרכוש, קבלת נכסים, ממון ומתנות וכיוצא באלה. אין צריך בעיון מרובה כדי להיווכח שאין הצעות אלה, הבאות לענות על המגמה החברתית המיוחדת של הקבוצה, עולות בקנה אחד עם תוכן ההלכות המקבילות בשו״ע ובפוסקים. והשאלה המהותית המתעוררת היא: הכיצד נסדיר בקבוצה דתית הסדרי ממון ורכוש שלא לפי האמור בחושן משפט, המהווה חלק אינטגראלי, ולא פחות חשוב ומקודש, מכלל ארבעת חלקי השולחן ערוך וההלכה כולה? בדברינו ראינו כי בעיה זו אינה חדשה כלל וכלל, כי אותה שאלה עצמה עמדה בפני חכמי ההלכה והחברה היהודית במשך תקופות רבות — אם כי פרטיה של הבעיה שונים היו גם אז ממקום למקום ושונים הם כמובן מספרד ופולין דאז לקבוצת שדה אליהו, טירת צבי וסעד דהיום — וההלכה העברית פתרה שלל בעיות אלו באמצעות המוסד המשפטי של תקנות הקהל, ששילב, בדרך מיוחדת משלו פתרון צרכי אותה חברה במסגרת הרחבה של ההלכה. ולא רק משום **אמצעי**

יש בתקנות הקהל, אלא אף רעיון מהותי של ההלכה העברית טמון בהן, ומן הראוי, לדעתי, שהקיבוץ הדתי יעשהו לחלק ממסגרתו. הרי מאז פרוס האמנציפציה אבדו הקהל והקהילה העבריים את מהותם ודמותם האוטונומית, ובמקום הגוף האוטונומי של קהל חי ותוסס, מחוקק ומעניש, היתה הקהילה לגוף חסר יזמה ותנופה, שכל ענינה בהחזקת בית כנסת, סדרי שחיטה ושאר ענינים שבקדושה. הקיבוץ הדתי הוא למעשה כינון מחדש של תא אוטונומי, חי ויוצר, אשר הערך העליון של כל חבריו היא התורה וההלכה, תא אוטונומי שאין דוגמתו (פרט למושב הדתי), מבחינה זו, בשום מקום אחר בישראל או מחוצה לה. תא אוטונומי זה הוא הגוף הזהה, מבחינה זו, לאותם גופים אוטונומיים של קהילות ישראל שבספרד ופולין בימי גדולתן וזהרן, ומשום כך נועד תא חברתי־אוטונומי זה גם להמשיך ביצירתן הגדולה בתקנות הקהל. כי הרי תקנות הקהל אין בהן רק משום מציאת **היתר** כיצד **להתגבר** על ההלכה; בתקנות הקהל יש משום יצירה גדולה במערכות המשפט העברי, משום יצירת עקרונות יסוד בדרכי חקיקה של ציבור עברי לפי הדין העברי, ומשום פיתוח וגיבוש עקרונות של יושר וצדק עבריים, של שמירה על זכויות המיעוט, של שויון וכיוצא בהן מן העקרונות שעמדנו עליהם. יצירה זו יכול ותיעשה, כולה או בחלקה, בכל קיבוץ וקיבוץ כקהילה בפני עצמה, ויכול ותיעשה, שוב כולה או בחלקה, בחבר הקיבוצים הדתיים בכללם, כאיגודי הקהילות שמצאנו בועד ארבע ארצות, ועד מדינת ליטא, איגודי קהילות מורביה ועוד. התקנות יותקנו באשורו של אדם חשוב*, היינו תלמיד חכם שהוא גם מנהיג ציבור באותה קבוצה או חבר הקבוצות הדתיות בכללן, וחבר כי יערער על תוקף התקנות, יתברר ערעורו בפני חכמי הלכה היודעים גם את בעיות הקבוצה ומשימותיה, למען יבדקו אם אין בה בתקנה משום ניגוד לעקרונות היושר והצדק הכלליים שבהלכה, ולמען יפרשו, בכל מקרה של ספק, את תכנה וכוונתה. דומני כי בחידושה של יצירה הלכתית־משפטית גדולה זו, יש משום אתגר רציני שהקיבוץ הדתי צריך להיענות לו.

* ייתכן וייקרא בשם "חבר הכפר" על משקל "חבר העיר".

וכך אמר להם הקב"ה לישראל: בני אהובי, כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם? אלא שתהיו אוהבים זה את זה ותהיו מכבדים זה את זה, יראים זה מזה ולא ימצא בכם עבירה וגזל ודבר מכוער, שלא תבואו לידי פסול לעולם. לכך נאמר "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך", אל תקרי 'והצנע לכת עם אלהיך' אלא 'והצנע לכת עמך אלהיך'. כל זמן שאתה הולך עמו בצנעה — יהא הוא גם כן עמך בצנעה, לכך נאמר "והצנע לכת עם אלהיך".

(תנא דבי אליהו פרק כ"ח)